EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH
Innovative Academy Research Support Center
UIF = 8.1 | SJIF = 5.685 www.in-academy.uz

XORAZM HUDUDIDA UCHRAYDIGAN O'SIMLIKLARDAN QORA SAKSAVUL EKOLOGIYASI MARFOLOGIYASI

Karimova Dinora Hamro qizi
Urganch davlat universiteti talabasi
https://www.doi.org/10.37547/ejar-v03-i02-p4-135

ARTICLE INFO

Received: 12th February 2023
Accepted: 21th February 2023
Online: 22th February 2023

KEY WORDS

Ekologiya, Qora saksavul, marfologiya, fizialogiya, Sho'radoshlar oilasi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Xorazm hududida uchraydigan o'simliklardan Qora saksavul ekologiyasi marfologiyasi haqida yoritib berilgan.

„Tabiat bo'lgan Orolni asl holiga keltirish afsuski hozirgi kunda muammo''– deydi Tabiat resurslari vazirligining Biologik xilma-xilligini asrash rahbari Abdurashid Sodiqov. Bugungi sharoitda dengiz sathini saqlashning ham iloji yo'q. Shamol qurigan hududidan ko'tarilgan qum va tuzni uchirishga qarshi chora ko'rish uchun sun'iy o'rmonlar bunyod qilish muhim ahamiyatga ega. Shu bois 1981- yildan beri dengizning qurigan joylarida daraxt va buta: oq, qora saksovul, qandim, churkez va boshqa o'simliklar o'stirishga e'tibor berila boshlandi. Bu chora samara berib, hozir yiliga 25 ming gektar o'rmon tashkil qilinmoqda .

2022 yil Orol dengizining qurigani global ekologik muammoning oldini olish va aholining ijtimoiy-iqtisodiy yashash tarzini yaxshilash borasida keng ko'lamli chora-tadbirlar olib borildi. Keyin 107 ming gektarda saksovul va boshqa cho'l o'simliklaridan "Yashil maydon" barpo etildi. Mahalliy aholi ko'magida 590,3 tonna cho'l o'simligi urug'i jamg'arildi. Yuz gektar saksovul va boshqa cho'l o'simliklaridan „Nihol'' muassasalari tashkil etildi.

Ma'lumki, o'simlik yoki ko'chat ekish bilan ish bitmaydi. Ko'zlangan natijaga erishish uchun barpo etilgan " Yashil nazorat" o'simliklarning o'sishi, ko'chatlar ko'karib, unib ketishini doimiy nazorat qilish talab qilish kerak.Shu bois ayni yo'nalishdagi rivojlanish tadqiqotini doimiy monitoring qilib zarur. Hozir cho'l o'simliklarini ko'tarish bo'yicha yaxshi ishga erishilyapti.

Joriy yil ham bu tizimli ishlar bizga yuklanmoqda. Jumladan, 2023- yil yuz ming gektar maydonda "Yashil nazorat" himoyasi o'rmonzori barpo etish, uchun 420 tonna saksovul, qan, qoraburoq kabi cho'l o'simliklari urugi jamg'arma qilindi. Saksovul va boshqa cho'l o'simliklaridan nihol binolar tashkil etiladi. O'rmonzor dorivor vositalarini amalga oshirish uchun zarur texnika va mexanizm, malakali va ishchi-xodimlarni jalb qiladi. Sho'radoshlar oilasiga hamma qit'alaming sahro va cho'llarida, qumlarda va sho'rtob yerlarda o'sadigan 1500 turga oid daraxtlar, butalar, yarim, ko'p yillik, ikki yillik va bir yillik o'tlar keladi. Bu o'simliklar ko'pincha etdor-sersuv bo'ladi. Barglari oddiy, yonbargsiz, ketma-ket yoki qarama-qarshi o'mashgan. Bargi juda kichrayib ketgan yoki butunlay yo'qolib ketganlari

ham bor. Gullari mayda, yashil yoki rangsiz, to‘g‘ri yoki qiyshiq, ikki jinsli, ba’zan ayrim jinsli, boshoqsimon yoki shingilsimon to‘pgulda o‘mashgan. Gulqo‘rg‘oni oddiy, kosachasimon, 5 ta yashil yoki rangsiz pardasimon barg- chalardan tashkil topgan yoki gulqo‘rg‘on butunlay yo‘qolib ketgan.

Changchilari 2-5 ta. Urug‘chisi 2-5 mevabargdan iborat. Mevasi asosan yong‘oqcha. Sho‘radoshlaming keng hududidan biri oddiy lavlagidir. (99-rasm). Oddiy lavlagi lavlagi turkumiga mansub ikki yillik o‘simlik. U urug‘dan uzun bandli yerosti va birinchi oziq yiliga boy, yo'g‘onlashgan ildiz (ildizmeva) hosil qiladi. Ikkinchi yili unda mayda bargli, sershox, uchi to‘pgullar bilan tugovchi novda vujudga keladi. U may oyida gullaydi. Gullari mayda. Gulqo‘rg‘oni oddiy, gulkosachasimon, changchilari 5 ta. Urug‘chisi 3 ta mevabargning qo‘shilishidan hosil bo‘lgan.

Qumli cho‘llarda saksovul turkumiga oid oq va qora saksovul o‘sadi. Bulaning ikkalasi ham uncha yiring bo‘lmagandaraxt hisoblanadi. Barglari juda mayda. Saksovullar martning oxiri - aprelning boshlarida o‘sadi va gullaydi. Sentyabrning yarmidan keyin saksovullaming yong‘oqcha mevalari yetiladi. 5 ta gulqo‘rg‘on bargchalardan qanotchalar hosil bo‘ladi. Saksovul bargi mayda, tangachasimon bo‘lishi va bir yillik novdalaidan bir qismining to‘kilishi uning issiq va quruq cho‘l sharoitiga moslashganligining belgisidir.

Saksovulning poyasi foydali resurslari, bir yillik novdalari va mevalari chorva mollari uchun oziq hisoblanadi. Bundan tashqari, saksovullar ko‘chma qumlarni mustahkamlaydi. Sho‘radoshlarning qator turlari gipsli va sho‘rli cho‘l o‘tloqlaridagi asosiy yem-xashak o‘simliklar qatoriga kiradi. Ildizi kalta etli to‘qima (gaustoriy) ga aylangan.Ba'zan varaqalar ba'zan muqobil, qarama-qarshi, o'lik yoki qalin, burchakli yoki to'mtoq. Gullar 2 jinslidir. Meva shamol yordamida tarqaladi.

Daraxt cho'llarda o'sadi. Ikkita asosiy saksovul turlari: oq va qora. Cho'l o'simliklari, saksovul 60 yildan ortiq yashaydi. Iildizi uning 40 sm ga yetishi mumkin. (lot.Haloxylon ammodendron) — amarantlar (Amaranthaceae) oilasining Chenopodioideae kenja oilasiga mansub saksovul (Haloxylon) turkumiga mansub yog‘ochli o‘simlik turi. Taqir cho‘llarda, sariq-sho‘rxok tuproqlarda, sho‘rlangan qumli va bo‘z tuproqlarda o‘sadi. Tuproqni himoyalash, kabi cho’ldagi muhim vazifalarni bajaradi. Bundan tashqari, qora saksovulzorlar katta xo‘jalik ahamiyatiga ega.

Qora saksovul - Turkiston viloyatining shimolli va qumtoshlariga xos bo'lgan cho'l o'simligi hisoblanadi. O’zbekiston Respublikasi shimoliy xududi Xorazm, Qoraqolpog’iston respublikasi hududida, Mo'g'ulistonda ham topilgan. Turkistonning qumli qismida katta chigit mavjud.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, Qora saksavul o’simligi cho’lli hududlarda juda ko’p tarqalgan bo’lib, Tuproqni himoyalash, qumlarni to‘g‘rlash, cho‘llarni saqlash kabi cho’ldagi muhim vazifalarni bajaradi. Bundan tashqari, qora saksovulzorlar katta xo‘jalik ahamiyatiga ega.

References:

1. Barabanov E.I. “Botanika”- oliy o'quv yurt talabalari uchun darslik. - M: “Akademiya” nashriyot markazi, 2006, - 309b.

2. Aghababyan Sh. M. “SSSR Pichanzorlari va yaylovlarining yem-xashak o'simliklari” 1951. -481-482 b.
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Saksovul
4. www.google.com internet sayti